

МИСТЕЦТВО ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ

Артюхова О. В.,

Миколаївська філія Міжрегіональної академії управління персоналом

Анотація. Стаття присвячена художньому розвитку особистості, зокрема формуванню її художнього світогляду. Особлива увага приділена можливостям мистецтва як основи формування художнього світогляду особистості.

Аннотация. Артюхова О. В. Искусство как источник формирования художественного мировоззрения личности. Статья посвящена художественному развитию личности, в частности формированию ее художественного мировоззрения. Особенное внимание посвящается возможностям искусства как основы формированию художественного мировоззрения личности.

Annotation. Artuhova O. V. Art as a source of forming of artistic outlook of personality. The article is devoted to artistic development of personality, especially to forming of its artistic outlook. Special attention is paid to abilities of art as the basis of forming of artistic outlook of personality.

Постановка проблеми. Світогляд є базою розвитку та суспільної активності людини, це одне із найважливіших її утворень, яке, з одного боку, характеризує її як особистість, з іншого, – є віддзеркаленням культури суспільства. Його значення зумовлене, перш за все, тим, що воно є посередником, засобом для спілкування людини з довколишнім світом, необхідним елементом налагодженої системи: взаємовідносин природи, суспільства і людини. Саме воно визначає характер взаємодії людини з цією системою, лежить в основі цивілізації людства. Особливо цікавим для вивчення є питання формування художнього світогляду особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття світогляду має багатоаспектний характер і передбачає системний підхід до його вивчення. Під час аналізу педагогічної, психологічної, філософської літератури ми зустрілися з різними поглядами щодо зазначеної категорії. У роботі ми спиралися переважно на судження таких учених, як Р. Арцишевський, С. Гончаренко, А. Мелентьєва, О. Осипова, О. Паладянц, І. Почечуєва, В. Сухомлинський, М. Червонний, В. Шинкарук, В. Щebetник та ін.

Ознайомлення з дослідженнями І. Ляшенка, С. Черепанової та ін. дозволило розширити простір розуміння питань системи поглядів людини на навколишній світ, мистецтво, стосунки з іншими людьми, ставлення до самих себе, дозволило простежити і спрямувати відповідним чином зміни у морально-етичній, світоглядній, ціннісній сфері особистості.

Розглядаючи філософські аспекти становлення світогляду та питання взаємозв'язку філософії і світогляду, ми звернулися до праць В. Вернадського та З. Хабібулліної. Психологічні особливості даного особистісного утворення були встановлені у ході ознайомлення з дослідженнями С. Рубінштейна, А. Леонтєва, К. Абульханової-Славської.

Під час визначення сутності саме художнього світогляду ми спиралися на погляди С. Гессена, С. Гончаренко, Н. Негруци, Л. Поташок, І. Сіземської, Ю. Фоміних, С. Якименко, М. Ярмаченка та ін.

У цілому, аналіз літератури на питання формування світогляду особистості дозволив виявити, що у роботах, де акцентується увага на світоглядних проблемах, розглядаються такі аспекти:

- сутність світогляду;
- види світогляду (науковий, природнонауковий, побутовий, філософський, екологічний, релігійний та художній);
- принципи формування світогляду (історизму, інтеграції, синергетики, природовідповідності, єдності національного та загальнолюдського та ін.);
- компоненти світогляду (пізнавальний, ціннісно-нормативний, чуттєво-вольовий, морально-етичний, естетичний).

Завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб вивчити можливості мистецтва як основи формування художнього світогляду особистості.

Результати дослідження. Сучасна педагогічна теорія і практика орієнтується на пошук шляхів, які б сприяли повноцінному формуванню особистості. Художній розвиток, удосконалення здібностей образно-творчого спілкування з дійсністю і явищами культури учнівської молоді передбачає залучення освітньо-виховних можливостей мистецтва. Його образний характер, здатність впливати на почуття, розум, волю особистості створюють особливі умови формування у молоді художнього ставлення до навколишнього світу. Звідси цілком мотивованим слід вважати підхід сучасної шкільної практики до використання художньої літератури і мистецтва в системі світоглядної підготовки особистості.

Досвід цілеспрямованого використання мистецтва у художньому розвитку особистості відомий вже дуже давно. Учені (А. Бокотей, С. Мартинюк та ін.) характеризують процес становлення художньої освіти в Україні як різнобічний і такий, що має міцне коріння: “художня освіта в Україні, як і образотворче мистецтво, має тисячолітню історію. Переїнявши з християнством від Візантії цілий ряд здобутків античної цивілізації, Русь – Україна увійшла в русло Європейського мистецтва. Процеси становлення і розвитку художньої освіти в Україні проходили синхронно з аналогічними процесами в інших країнах Європи, звичайно, з особливостями, викликаними історичною долею народу” [1: 9].

Формування художнього світогляду особистості – це процес побудови цілісної художньої картини світу на основі фундаментальних художніх джерел впливу та їх взаємодії. У суспільному розвитку художній світогляд заявив про себе з часом зародження стародавніх міфів, коли людина прагнула осягнути світ, сприймала явища навколишньої дійсності за допомогою образів, створених в її уяві на основі певних асоціацій. На свідомість особистості, на її вчинки, діяльність мали вплив фантастичні образи, в яких відображалися сили природи і міфічні сказання про життя, про втручання богів. У цей час у людини переважало прагнення до пізнання, усвідомлення. Пізніше, коли міфологічне розуміння явищ природи, сутності людини, її діяльності змінюється більш виваженим, обґрунтованим – науковим, філософським, художнє сприйняття людиною світу не втрачає своєї актуальності, а навпаки розширює своє значення – стає джерелом естетичної насолоди, морального збагачення, умовою пізнання набутих суспільством духовних цінностей. Багатий художній розвиток особистості спонукає її до пошуку тих форм діяльності, які б найповніше забезпечували виявлення її художніх можливостей. Джерелом збагачення художнього досвіду служить мистецтво, яке акумулює в собі універсальні досягнення.

Мистецтво у його багатомірності, різнобарв'ї, широті охоплення світоглядних проблем, поліваріантному впливу на різні органи сприйняття людини, здатності викликати різноманітні почуття і уявлення є прекрасним джерелом цілісного художнього розвитку особистості.

Екскурс в історію педагогіки для з'ясування концепції про етапи становлення наукових основ у поліхудожньому розвитку учнів шляхом взаємодії мистецтв вважає необхідним Г. Мартянова. У ході дослідження їй вдалося з'ясувати, що загальноосвітня школа значну увагу приділяла художньому вихованню, важливості комплексної єдності дисциплін художнього циклу: *зображувальні мистецтва повинні навчити сприймати речі просторові і кольорові, відчувати їх красу і доцільність; музика – вільно й безпосередньо виражати почуття у звуках, співчувати інтонаціям всесвіту; пластика – відчувати рухи*

власного тіла і всього, що рухається в просторі; *драма* – висловлювати почуття, переживання словом і дією [2: 59].

Особливо виразною і такою, що має великий вплив на художній розвиток особистості Г. Мартянова вважає драматизацію, визначаючи її як окремий вид естетичного виховання, що розвиває здібності сприймати постичний образ, пластичне сприйняття життя взагалі й життя в дії і через неї. Драматизація як вид художньої творчості сприяла формуванню людини з активними переживаннями, яскравим самовираженням у житті та діяльності [2: 59].

Учені переважно розглядають мистецтво як джерело розвитку у особистості таких художніх і світоглядних властивостей, як:

- життєрадісне художнє світосприймання;
- формування інтелектуальних, емоційних та моральних потреб;
- художнє і життєве натхнення;
- сприймання речей у просторі і кольорі;
- сприймання краси і довершеності речей;
- вміння виражати почуття і думки звуком, словом, дією;
- вміння відчувати рухи власного тіла;
- естетичне сприймання реальності.

Ми розглядаємо мистецтво з погляду найважливішого для нашого дослідження аспекту – його художньо-світоглядної функції.

Мистецтво і література – могутні засоби формування художнього світогляду учнів старшого шкільного віку. Сприймаючи мистецтво і, зокрема, літературу у такому руслі, ми зацікавлені, перш за все, у виявленні тих механізмів, які дозволяють виховувати художньо і естетично розвинену особистість. Серед основних ми визначаємо:

- безперервний пошук естетичних форм сприймання і відображення дійсності;
- безперервний процес продукування образних виразників (символів) взаємодії людини з різними явищами;
- пошук естетичних форм самовираження та художнього ідеалу.

Безперервний пошук естетичних форм сприймання і відображення дійсності виявляється у вихованні такої риси старшокласника, як *естетична спостережливість*. Естетична спостережливість – здатність особистості за допомогою естетичного досвіду, накопиченого під час

спілкування з прекрасним, бачити і оцінювати явища дійсності і різноманітні процеси як феномен краси, довершеності. Дана якість дозволяє старшокласникові спостерігати досконалі і витончені прояви навколишньої дійсності, відчувати задоволення від виявлення прекрасних ознак у предметах, спілкуванні, навчанні. Результати такої діяльності потребують свого вираження: нових форм і засобів, навчитись яким можна у процесі спілкування з мистецтвом, яке є виразником почуттів людини і думок у найрізноманітніших художніх формах.

Мистецтво вчить людину розглядати предмети і явища у різноманітних їх проявах, а також забезпечує необхідними виражальними засобами: метафорами, порівняннями, уособленнями, гіперболами, літотами, епітетами, перифразами та ін.

Художній світогляд старшокласника має бути сприйнятливим до відчуття особливих якостей явищ, виразити які можливо за допомогою художніх образів.

Безперервний процес продукування образних виразників (символів) взаємодії людини з явищами природи, навколишньої дійсності, іншими людьми є чинником, яким стимулює розвиток художнього світогляду старшокласника. Особистість перебуває у постійному процесі адаптації до різноманітних процесів в силу гострої сприйнятливості та простеження появи нових явищ для неї та у житті людства в цілому. Усе це є підґрунтям для встановлення художнього зв'язку його з даними явищами. Так, духовні зв'язки людини з довколишніми явищами виявляються у створенні нових ідейних, емоційних або понятійних образів. Н. Нев'ярович розглядає цікаві випадки використання символу як начала, зв'язку, що виказує тісну взаємодію людини і землі, відповідальності людини за вибір своєї діяльності, її потребі бути причетною до праці на землі. „У турботах садівника бере сенс свого духовного служіння людям А. де Сент-Екзюпері. Праця садівника і землероба, за його думкою, містить у собі глибинний смисл життя в його русі та зростанні. То є одвічні символи, що пов'язують людину із землею та природою, з'єднують людство у спільній справі буття. Коли ж люди „ростуть без садівника”, у кожного з них – побоювався автор – може загинути Моцарт” [3: 149].

Отже, символи, які віддзеркалюють взаємодію людини з природою, створюють духовний зв'язок між ними, уособлюють їх взаємовплив. Розмаїття таких зв'язків, їх художнє розуміння складають смисл звернення до мистецтва старшокласника.

Пошук естетичних форм самовираження та художнього ідеалу також визначається важливим чинником взаємодії старшокласника з творами мистецтва: образотворчими, музичними, пластичними, словесними та ін. Великою силою наділений потяг молодого людини до самовираження, відчуття своєї краси, краси своїх міркувань і вчинків як людини, тому старшокласник шукає аналогів для вираження свого бачення своєї сутності, сутності свого духовного ідеалу, подібних силі його емоцій, силі думок. Так відбувається визначення художнього ідеалу, який уособлює у собі ті досконалі риси, які є вираженням духовного світу учня. Художній ідеал – наочне втілення проявів художнього та естетичного самовизначення особистості, її художніх поглядів та смаків.

Подібно до того, як стихія або соціальне оточення формує людину, так і мистецтво, доступне для пізнання – це ті межі, у яких зростатиме новий світогляд, вбере принципи та методологію художнього розуміння світу, далечинь та глибину, яскравість та виразність.

Розглядаючи мистецтво як джерело формування художнього світогляду старшокласника ми відзначаємо їх тісний взаємозв'язок, який виявляється у принципах розуміння буття, широті охоплення існуючих явищ, формах їх вираження та своєрідність світобачення.

Мистецтво приваблює старшокласника своєю ненав'язливою моделлю буття, яка варіюється, набуває різноманітних, навіть протилежних, рис: від визнання авторитету розуму до опанування дійсності лише на інтуїтивній, чуттєвій, миттєвій основі; від визнання єдності і закономірності усіх явищ до надання переваги безсистемності, від захоплення гармонією до розвитку еkleктики.

“Людська свідомість розглядається як сума текстів, що її утворюють. Безліч існуючих текстів, зрештою, і складають світ культури, вважають деконструктивісти. Сам текст визначає реальність запропонованої нами моделі світу. “Вони (постмодерністи) не

вимагають, аби створене ними сприймали певним світоглядним ідеологічним credo. Бо, на їхній погляд, створене і твірне є не більш (але й не менш!), ніж “текст”, тобто дещо у своєму роді самодостатнє, покликане не імітувати життя, а з ним зрівнятися” [3: 15]. Таким чином, світ, створений художньою уявою людини, за значимістю не поступається справжньому, і не претендує на справжність, а виступає ідеальним уособленням світу такого, яким би особистість хотіла його бачити, яким вона його уявляє.

Створення в уяві паралельно справжньому художнього світу є необхідністю, яку доводять психологи. Вона пояснюється потребою людини “захистити”, “огородити” себе від іноді травмуючого усвідомлення реалій дійсності, а також просто є реалізацією потреби у гарному естетичному світосприйманні.

Тож основними ознаками мистецтва, як естетичного, життєстверджуючого, багатого джерела для формування художнього світогляду особистості є його ненав’язлива модель буття, що вирішує звернення до спілкування з ним за умови не лише необхідності, а переважно зацікавленості, саме у собі несе стимул до “співтворчості людини і художнього твору”, а також надає можливість вибору або створення уявного, художнього світу за власними зацікавленнями і потребами; постійна продуктивність, яка виявляється у необхідності використання джерел мистецтва для вираження символічного, духовного зв’язку старшокласника з дійсністю; надання розмаїття форм самовираження, що дозволяє особистості виявити себе та розвивати свій художній потенціал.

Отже, здійснений нами аналіз зазначеної проблеми дозволяє зробити висновок про те, що художній світогляд – явище, яке з’явилося з усвідомленням людиною необхідності повноцінно сприймати навколишній світ, розуміти його закономірності, з потребою мати своє художнє ставлення до навколишньої дійсності. Рівень розвитку художнього світогляду впливає на характер поведінки, зміст і форми діяльності особистості. Людина з яскравою уявою, багатим образним мисленням, розвиненою системою почуттів здатна різнобічно і творчо сприймати і оцінювати, тому результати її діяльності будуть мати не лише репродуктивний, але й творчий характер, що є запорукою розвитку.

Література

1. Мистецька школа в системі національної освіти України: Навчально-методичний посібник / Ред. колегія: Голод І. В. (відп. ред.), Голубець О. М., Варламова Т. Б. – Львів: Видавництво “Брати Сиротинські і К”, 1999. – 204 с.
2. Мартянова Г. Взаємодія мистецтв у поліхудожньому розвитку учнів // Рідна школа. – 2001. – № 5. – С. 59-62.
3. Нев'ярович Н. Ю. Зарубіжна література та культура ХХ століття (Методологія. Критика. Методика): Монографія. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – 174 с.